

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Bożena Gierek

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

- magister ekonomii w zakresie ekonomiki i organizacji obrotu i usług (specjalizacja – gospodarka turystyczna), tytuł pracy magisterskiej: *Kwalifikowana turystyka jeździecka i warunki jej rozwoju w Polsce*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, 1990;
- magister religioznawstwa (specjalność nauczycielska), tytuł pracy magisterskiej: *Ośrodki kultu religijnego Celtów*, Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, 1994;
- doktor nauk humanistycznych w zakresie religioznawstwa, tytuł rozprawy doktorskiej: *Tradycja celtycka w życiu religijnym współczesnego społeczeństwa irlandzkiego*, Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, 2001.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

- 1.10.2004–30.09.2005 – asystent w Zakładzie Porównawczych Studiów Cywilizacji Instytutu Socjologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie;
- 1.10.2005–obecnie – adiunkt w Zakładzie Porównawczych Studiów Cywilizacji Instytutu Socjologii, przekształconym w Katedrę Porównawczych Studiów Cywilizacji 28.12.2005, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego:

Język irlandzki jako element tożsamości kulturowej Irlandczyków w Republice Irlandii w XX i XXI wieku

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy):

Bożena Gierek, *Język irlandzki jako element tożsamości kulturowej Irlandczyków w Republice Irlandii w XX i XXI wieku*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, ss. 496, il. 40, ISBN 978-83-64089-35-0.

Recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Jarosław Płuciennik, Uniwersytet Łódzki

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Cel naukowy pracy

Głównym celem naukowym ww. pracy, na którą składa się sześć rozdziałów, było zbadanie, jakie jest miejsce języka irlandzkiego w życiu Irlandczyków w Republice Irlandii w XX i XXI wieku, bo o tym, że jakieś jest świadczy między innymi jego obecność w przestrzeni publicznej oraz obowiązkowa nauka w szkole podstawowej i średniej. Z określeniem miejsca języka irlandzkiego w życiu Irlandczyków łączyło się określenie jego miejsca w ich tożsamości, bowiem według Fredrika Bartha i Clifforda Geertza język jest jedną z kulturowych charakterystyk, za pomocą których dana grupa siebie określa, identyfikuje, również jest identyfikowana przez innych, a zarazem odróżnia się od innych i jest odróżniana przez innych. Początkowo oczywiście wydawało się, że chodzi o tożsamość narodową. Jednak po przeprowadzeniu szczegółowej analizy różnorodnego materiału badawczego okazało się, że mamy tu do czynienia z tożsamością kulturową.

Nie zamierzałam dowodzić jakiejś z góry przyjętej tezy, lecz zrozumieć, na ile to możliwe, stosunek Irlandczyków do języka irlandzkiego, a zarazem znaleźć odpowiedź na

pytania: czy obecnie w tożsamości Irlandczyków jest miejsce na język irlandzki, a jeśli jest, to jakie, w jakiej tożsamości, jak się to wyraża (przejawia), a także, jak doszło do tego, że irlandzki zajmuje w niej takie, a nie inne miejsce. Odpowiedź na ostatnie pytanie wydawała się nie mniej ważna, niż na pytania wcześniej postawione. Należało się bowiem spodziewać, że ujawni mechanizm przechodzenia od tożsamości narodowej do tożsamości kulturowej.

Ze względu na wydarzenia historyczne, które doprowadziły do politycznego podziału Irlandii, z badań musiała zostać wyłączona Irlandia Północna. Stanowi ona odrębny przypadek, który wymaga osobnego studium. Analizowany przeze mnie materiał odnosi się do XX i XXI wieku, ponieważ jest to niezwykle istotny okres dla redefinicji tożsamości Irlandczyków, związany ze zmianami polityczno-społeczno-ekonomicznymi.

Zarysowanie problemu badawczego

Pomimo wielu zmian, jakie zaszły i zachodzą na skutek rozwoju technologicznego intensyfikującego procesy globalizacji, oraz związanych z nimi migracjami ludności, język rodzimy w dalszym ciągu uważany jest za jeden z najważniejszych elementów kultury danego kraju, grupy etnicznej. Jest istotnym wyznacznikiem tożsamości narodowej, która „zastąpiła bądź zasymilowała tożsamość etniczną” (Tovey, Hannan, Abramson 1989: 9; cf. Naroll 1964; Chlebowczyk 1983; Nowicka 2007; Smith 2007). Etniczność rozumiem tutaj, za Geertzem (1973) i Barthem (1969), jako zjawisko kulturowe. Stąd można także mówić o tożsamości kulturowej. Jak na to wskazują moje badania, to właśnie do niej odwołują się Irlandczycy, których wypowiedzi dotyczące języka irlandzkiego przytaczam i analizuję, głównie w szóstym rozdziale mojej książki, dotyczącym stosunku Irlandczyków do kwestii języka irlandzkiego. Ta tożsamość kulturowa jest silnie naznaczona historycznie, ponieważ odnosi się do pewnej historycznej wspólnoty, która jest utrzymywana dzięki zachowaniu dziedzictwa przodków oraz kultywowaniu podstawowych wartości (cf. Habermas 1993; Nikitorowicz 1995). Warto zaznaczyć, iż również tożsamość obywatelska, która zaczyna być przeciwstawiana tożsamości narodowej, jest w Irlandii osadzona w kontekście dziedzictwa historyczno-kulturowego. Relacje pomiędzy językiem, kulturą i tożsamością ukazuję w pierwszym rozdziale mojej pracy, który jest teoretyczny i ma charakter wprowadzający do jej głównego tematu.

Od końca XIX wieku irlandzki, obok innych celtyckich języków, znajduje się pośród najbardziej zagrożonych wymarciem języków europejskich i często jest podawany jako klasyczny przykład niepowodzenia polityki językowej w przywracaniu mu roli powszechnego środka komunikacji. Wiele osób uważa, że irlandzki „umiera” bądź już „umarł” (cf. Nettle, Romaine 2000; Hindley 1990; Walsh 1986). O tym, że nie jest on środkiem powszechnej komunikacji większości Irlandczyków, może przekonać się każda osoba odwiedzająca Irlandię. Według spisu narodowego z 2011 roku 41,4% respondentów (w 2016 roku było to 39,8%) potrafi mówić po irlandzku, jednak codziennie poza systemem szkolnictwa używa go jedynie 1,8% ogółu respondentów (4,4% osób zgłaszających umiejętność posługiwania się tym językiem). Z tego jedna trzecia mieszka na terenach *Gaeltacht* – obszarach, na których język irlandzki w dalszym ciągu jest uważany za środek codziennej komunikacji. Szczegółowe dane statystyczne dotyczące żywotności języka irlandzkiego, jego używania oraz stosunku Irlandczyków do niego zawarłam głównie w rozdziale piątym.

W związku z powyższymi liczbami nasuwa się pytanie: Dlaczego tak jest? Jest to pytanie o to, jak do tego doszło, że tak niewielka liczba Irlandczyków posługuje się językiem irlandzkim na co dzień, co spowodowało przejście na język angielski, który choć wymieniany w konstytucji Irlandii jako drugi oficjalny język Irlandii po irlandzkim – określonym jako narodowy i pierwszy oficjalny – w praktyce jest podstawowym językiem jej mieszkańców. Odpowiedzi na to pytanie należy szukać w historii Irlandii odnoszącej się do anglo-normandzkiego, a potem brytyjskiego kolonializmu – prowadzonej polityki kolonizatora, stosowanych przez niego metod, rzeczywistości socjoekonomicznej w kraju. W rezultacie przemocy symbolicznej język irlandzki został sprowadzony do „niegodnego”, czy wręcz „wstydliwego”, elementu kultury. Problematykę tę omawiam w drugim rozdziale mojej książki.

Jednak, jak na to wskazują posunięcia kolejnych rządów Wolnego Państwa Irlandzkiego, a potem Republiki Irlandii, zawarte w aktach prawnych i różnego rodzaju regulacjach, do pogorszenia sytuacji języka irlandzkiego przyczyniły się również rządy Irlandii. Częstym zarzutem, jaki się pojawia, jest brak podejmowania odpowiednich działań na rzecz poprawy sytuacji języka irlandzkiego (cf. de Fréine 1966; Tovey, Hannan, Abramson 1989; Lee 1991; Ó Riagáin 1997; Ó hÉallaithe 2004; Ó Béarra 2007). Polityce językowej państwa irlandzkiego poświęciłam trzeci rozdział mojej pracy. Wiąże się z nim rozdział czwarty traktujący o szkolnictwie, które zajmuje priorytetowe miejsce w tejże polityce. To

dzięki obowiązkowej nauce języka irlandzkiego we wszystkich szkołach podstawowych i średnich zwiększyła się nominalnie liczba osób deklarujących znajomość języka irlandzkiego. Jednocześnie to właśnie system szkolnictwa jest przez znaczną część Irlandczyków obarczany winą za to, że odsunęli się od tego języka.

Metodologia

Zgromadzony oraz wygenerowany, a następnie poddany przeze mnie analizie materiał obejmuje różne obszary życia społecznego, a zarazem odnosi się do wieloaspektowości języka. Mnie tutaj szczególnie interesowało jego miejsce w tożsamości Irlandczyków. Badanie języka, traktowanego jako przejaw społecznego zachowania, a zarazem element kulturowy, będącego częścią „ekologii człowieka” (cf. Mackey 1977) – uwzględniającej wzajemne relacje pomiędzy językiem i całym otoczeniem – wymaga wyjścia poza obszar lingwistyczny i odniesienia się do różnych obszarów życia społecznego: polityki, etnografii, religii, ekonomii, kultury oraz psychologii i biologii, z uwzględnieniem interakcji lingwistyki z tymi obszarami (Spolsky 2004; de Fréine 1966), czyli do socjolingwistyki czy też socjologii języka – terminów często używanych wymiennie (cf. e.g. Bokszański, Piotrowski, Ziółkowski 1977; *Language in Sociocultural Change* 1972; Handke 2008; Spolsky 2010). Z tym związane jest sięganie do narzędzi, metod wykorzystywanych w badaniach w tych obszarach, co również i ja czynię.

Na materiał badawczy składają się głównie dane zastane, pozyskane z: dokumentów prawnych, urzędowych; źródeł statystycznych oraz innych badań ilościowych; rozmów przeprowadzonych przez inne osoby; osobistych refleksji Irlandczyków utrwalonych w formie wypowiedzi w prasie i Internecie; esejów; poezji; dzieł pisarzy, za pośrednictwem których wyrażają swój stosunek do języka irlandzkiego, także podejmują w nich dyskusję na ten temat pomiędzy sobą; opracowań dotyczących twórczości pisarzy oraz ich własnych wypowiedzi na temat tego, co robią. Dopelnieniem jest materiał empiryczny wygenerowany przeze mnie w okresie 1995–2012: ponad sto wywiadów z Irlandczykami, obserwacja uczestnicząca w życiu społecznym Irlandczyków – między innymi udział w wydarzeniach społeczno-kulturalnych, wizyty w szkole. Osoby, których wypowiedzi oraz zachowania, często bardzo emocjonalne, z uwzględnieniem kontekstu sytuacyjnego (komunikacja

niewerbalna) zostały poddane analizie, są zróżnicowane pod względem wieku i reprezentują wszystkie grupy społeczne oraz różne obszary Irlandii.

Dane dotyczące badań ilościowych obejmują wyniki wszystkich najważniejszych badań przeprowadzonych na terenie Irlandii od powstania państwa irlandzkiego (1922), a nawet i wcześniej, do 2011 roku. Pośród nich znajdują się te z 1973 roku, pochodzące z pierwszych, i jak do tej pory jedynych tak kompleksowych i przeprowadzonych na tak szeroką skalę badań ilościowych z elementami badań jakościowych. Badania ilościowe zamykają się na spisie ludności Irlandii z 2011 roku. W chwili pisania tej książki wyniki narodowego spisu statystycznego z 2016 roku nie były jeszcze opublikowane. Dane z niego dodałam w przypisach tuż przed przekazaniem książki do druku. Zasadnicza część materiału jakościowego zamyka się na 2013 roku.

Obok obserwacji uczestniczącej i dokonywania notatek z przeprowadzonych przeze mnie spontanicznych wywiadów o charakterze otwartym, niestandardowym i nieustrukturyzowanym (*cf.* Kvale 2012; Babbie 2004), zastosowałam metodę badawczą polegającą na wielostronnej analizie treści zgromadzonego przeze mnie materiału. Wprawdzie w materiale pisanym większość pozawerbalnych charakterystyk jest nie do uchwycenia, jednak kontekst sytuacyjny i sposób wyrazu pozostaje, co ma istotny wpływ na sens danego elementu językowego (Prieto; za: Bourdieu 2007). Podejście do materiałów badawczych ma charakter analityczno-porównawczy – porównawczy w sensie zestawienia różnych materiałów ilościowych i jakościowych (Gibbs 2011; Silverman 2009) dotyczących tego samego zagadnienia, jakim jest stosunek Irlandczyków do języka irlandzkiego. Dane ilościowe i jakościowe prezentuję i omawiam równolegle.

Niniejsza praca jest pierwszym opracowaniem dotyczącym języka irlandzkiego jako elementu tożsamości kulturowej Irlandczyków w Republice Irlandii z wykorzystaniem zarówno materiałów ilościowych, jak i jakościowych. Wybór metody dostosowanej do materiału i celu badawczego – analityczne podejście do języka, kultury i tożsamości – sytuuje ją w obrębie badań kulturoznawczych.

Osiągnięte wyniki

Moje badania wykazały, że język irlandzki jest elementem tożsamości kulturowej Irlandczyków w Republice Irlandii w XX i XXI wieku. Świadczą o tym: wyniki ostatnich

spisów narodowych; zapotrzebowanie na irlandzkojęzyczne szkoły; wypowiedzi Irlandczyków przyjmujące różną formę ekspresji, także emocjonalnej; oraz toczące się liczne debaty.

Znaczny wzrost osób, w stosunku do 1851 roku, zgłaszających znajomość języka irlandzkiego w 2011 i 2016 roku wskazuje na znaczenie tego języka dla Irlandczyków, w ich tożsamości, zwłaszcza że deklaratywność ta nie znajduje potwierdzenia w zachowaniach realnych – w posługiwaniu się tym językiem. Wraz z popularnością irlandzkojęzycznego szkolnictwa świadczy to o podniesienie statusu języka w oczach respondentów, o odchodzeniu od postkolonialnego kompleksu niższości.

Znamienita większość Irlandczyków okazuje lojalność wobec języka irlandzkiego, wyrażającą się w jego biernym poparciu (*cf.* Titley 2004), co świadczy o traktowaniu go jako symbol, dobro kulturowe:

- największy procent respondentów opowiadających się za językiem irlandzkim chciałby jego zachowania na terenach *Gaeltacht*, także w muzyce i sztuce;
- niski procent osób bierze udział w wydarzeniach, w trakcie których używany jest język irlandzki;
- niski odsetek osób w ogóle wykorzystuje swoje umiejętności językowe (mówienie, czytanie, słuchanie);
- obserwuje się wzrost liczby osób opowiadających się za używaniem irlandzkich napisów w miejscach publicznych.

Irlandczycy chcą, by język został zachowany, ale pojedynczy respondenci nie siebie samych widzą jako tych, którzy będą się nim posługiwać. Poparcie dla irlandzkiego jako języka symbolicznego, używanego przy okazjach oficjalnych i państwowych, jest uważane za wystarczający wyraz narodowej tożsamości, co może zostać uznane za przejaw tożsamości kulturowej.

Zestawienie danych z badań ilościowych (spisy ludności, badania ankietowe) i jakościowych (wypowiedzi osób) pozwoliło na uzyskanie pełniejszego obrazu dotyczącego oczekiwań Irlandczyków w stosunku do roli i miejsca języka irlandzkiego w irlandzkim społeczeństwie. Komentarze i opinie dają wgląd w motywy, jakie stoją za oczekiwaniami Irlandczyków oraz za przyjęciem przez nich takich, a nie innych postaw.

Z wypowiedzi Irlandczyków wynika, że mamy do czynienia z dwoma głównymi podejściami do kwestii języka irlandzkiego. Jedno z nich prezentowane jest przez osoby, dla

których jest on zarówno elementem tożsamości kulturowej, jak i narodowej. Tożsamość narodowa jest rozumiana jako „kulturowy i polityczny konstrukt”. Dla zwolenników drugiego podejścia język irlandzki jest bardzo ważnym elementem tożsamości kulturowej, odrzucany jest jednak jako element konstytutywny tożsamości narodowej. Obydwie te grupy zgadzają się co do tego, że język irlandzki jest istotnym elementem tworzonej przez wieki kulturowej tożsamości Irlandczyków, jest kulturowym dziedzictwem całego irlandzkiego narodu.

Zepchnięcie języka do roli symbolicznej spowodowało, że nie jest on już realnym, w klasycznym rozumieniu wyznacznikiem odrębności etnicznej, narodowej Irlandczyków. W dalszym ciągu jednak jest obecny w ich tożsamości zbiorowej, a dokładniej w tożsamości kulturowej. Owa obecność szczególnie zaznacza się na festiwalach typu *Oireachtas* i *Seachtain na Gaeilge* oraz w całym irlandzkojęzycznym dorobku literackim, jak i, w większym lub mniejszym stopniu, w przestrzeni publicznej: w szkolnictwie i mediach, na tablicach i znakach, w dostępności usług w tym języku.

Znikoma obecność języka irlandzkiego w sferze publicznej, a nawet jej całkowity brak sprawia, że: większość uczniów szkół traktuje naukę języka irlandzkiego jak naukę obcego języka; osoby posiadające jakąkolwiek znajomość języka irlandzkiego nie mogą jej wykorzystać, a nawet wstydzą się czy wręcz boją posługiwać się nim; język irlandzki jest postrzegany jako nieprzystający do czasów współczesnych – nienadający się do wykorzystania w obszarze ekonomii czy w najnowszych technologiach; osoby tworzące wyłącznie w języku irlandzkim docierają do niewielkiej grupy odbiorców; wydarzenia kulturalne w tym języku są często traktowane jak egzotyka; osoby posługujące się swoim rodzimym językiem lub chcące się nim posługiwać w sferze publicznej w swoim własnym kraju czują się wyalienowane.

Marginalizacja języka irlandzkiego w sferze publicznej przypisywana jest pędowi za rozwojem ekonomicznym, który zastąpił rozwój kulturowy, a nawet doprowadził do tego, że ten drugi jest postrzegany jako szkodliwy dla pierwszego (Tovey, Hannan, Abramson 1989). Nowa „rywalizująca tożsamość” nie potrzebuje tradycyjnego, dawnego języka (Fishman 2001). Zjawisko to wiąże się z ogólnymi procesami globalizacji rozpowszechnianymi przez środki masowego przekazu (cf. Share, Tovey, Corcoran 2007; Inglis 2008), które promują wzorce konsumpcyjne (cf. Chałasiński 1968; Jawłowska 2001; Mathews 2005), a wraz z nimi ukierunkowanie na samorealizację, samozadowolenie i dogadzanie sobie (cf. Taylor 2001). Pod wpływem nowych prądów globalnych irlandzka kultura, a wraz z nią język, staje się

hybrydą, a irlandzkość nie jest już czymś dziedzicznym, przypisanym społecznej tożsamości, lecz częścią osobistej tożsamości, która kształtuje się na zasadzie wyboru wartości z różnych kultur, odpowiadających danej jednostce.

Moje badania wykazały, że język nie musi stanowić kryterium przynależności etnicznej (*cf.* Fishman 1991), choć niezmiennie uznawany jest za ważny element tożsamości kulturowej narodu irlandzkiego. Przedstawiając historyczno-polityczno-społeczno-ekonomiczne uwarunkowania, chciałam pokazać mechanizm przechodzenia od języka jako elementu tożsamości narodowej do języka jako elementu tożsamości kulturowej Irlandczyków. Kolejność przedstawiania uwarunkowań jest istotna w przypadku języka irlandzkiego, bowiem proces ten został zapoczątkowany przez angielską kolonizację – w pierwszej kolejności terytorialną, a następnie kulturową. Tej pierwszej dokonano dzięki podbojowi militarnemu, a tej drugiej dzięki podbojowi intelektualnemu i ekonomicznemu. Główną bronią wykorzystaną do podboju intelektualnego było szkolnictwo. Czynniki ekonomiczne odegrał i wciąż odgrywa istotną rolę w odchodzeniu, a nawet w całkowitym porzuceniu języka irlandzkiego, który jako kapitał (*cf.* Bourdieu 1977) ma raczej niewielką wartość na rynku.

Ewentualne wykorzystanie wyników

Poczucie niestabilności tożsamości nie dotyka jedynie Irlandczyków, bowiem dotyczy „wszystkich mieszkańców ruchliwego świata” (Bauman 2001). Związane to jest między innymi ze swobodnym przepływem ludności i informacji, ale także z ekonomizacją wszystkich dziedzin życia oraz procesami globalizacyjnymi prowadzącymi do dewaluacji tradycyjnych wartości. Te negatywne czynniki mogą być spotęgowane przez nierozwiązane problemy dotyczące zaszłości historycznych. W przypadku Irlandczyków są to skutki wielowiekowej polityki kolonizatorskiej, która doprowadziła do bezprecedensowej, przynajmniej w skali Europy, deprecjacji rodzimego języka.

Fragmentacja tożsamości jednostki oraz hybrydyzacja kultur są zjawiskami globalnymi, choć może mniej dostrzegalnymi w społecznościach, grupach etnicznych, narodach, w których język rodzimy nie jest jeszcze zagrożony. Irlandia jest przykładem rynku, na którym kapitał kulturowy w postaci języka irlandzkiego zdaje się przegrywać z

kapitałem ekonomicznym oraz powiązaniem z nim kapitałem lingwistycznym – angielskim, uważanym za światowy język komunikacyjny.

W odniesieniu do polityki językowej państwa Irlandia jest również przykładem potwierdzającym negatywne skutki wyniesienia instytucjonalizacji ponad *vernacularization*, czy też *re-vernacularization*, czyli naturalny międzypokoleniowy przekaz języka. Instytucjonalizacja, jako zaprzeczenie pierwotnej natury języka (*cf.* Fishman 1996a; *idem*, 1996b), doprowadziła do zepchnięciu narodowego języka do rangi jednego z przedmiotów szkolnych, co może okazać się „dobrą drogą do zabicia języka jako środka komunikacji” (Mackey 1977).

Przykład Irlandii pokazuje, że same regulacje prawne mające na celu ochronę języka, jego promowanie, czy też zapewnienie praw do posługiwania się nim (*e.g.* Konstytucja, Ustawa o Oficjalnych Językach z 2003 roku), nie są wystarczające, jeżeli nie mają mocy wykonawczej – nie zapewniają egzekwowania zawartych w nich praw i obowiązków.

Z perspektywy językowej Irlandii na imigrację można spojrzeć jak na zjawisko pozytywne, które ma wpływ, jeśli nie na ożywienie języka rodzimego, to co najmniej na wyzwolenie śmiałości do posługiwania się nim w miejscach publicznych. Imigranci przyczyniają się do zmiany nastawienia osób irlandzkojęzycznych do ich własnego języka, który nie jest już postrzegany jako przeszkoda, mur oddzielający ich od reszty świata. Osoby te czują się bardziej swobodnie w otoczeniu zróżnicowanym kulturowo, w którym różne grupy etniczne swobodnie, a nawet z dumą, posługują się swoimi rodzimymi językami. Ponadto, imigranci mogą również zawstydzić Irlandczyków nieznających swojego rodzimego języka i dać im przykład, ponieważ wielu z nich biegle włada językiem irlandzkim oraz posyła swoje dzieci do irlandzkojęzycznych szkół.

Badania ankietowe nie dają pełnego, a miejscami również prawdziwego obrazu dotyczącego miejsca danego języka w tożsamości grupy etnicznej, narodu, a tym bardziej nie wskazują o jaki rodzaj tożsamości chodzi. Między innymi jest to związane z wieloznacznymi pytaniami, które dodatkowo opierają się na samoocenie respondentów. Dopelnienie tego obrazu, jak i skorygowanie pewnych nieścisłości i błędów, jest możliwe dzięki zróżnicowanym badaniom jakościowym (*cf.* Spolsky 2010), które dają szerszą perspektywę badanego zjawiska (*cf.* Creswell 2013).

W badaniach jakościowych ważna jest nie tylko treść wywiadów, rozmów (przekaz werbalny), ale również okoliczności ich przeprowadzenia, reakcje rozmówców – zwłaszcza na prowokujące publikacje i wypowiedzi – postawy, zachowania (przekaz niewerbalny).

Literatura cytowana w punkcie 4 autoreferatu:

- Babbie, Earl, 2004, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa.
- Barth, Fredrik, 1969, *Introduction*, [w:] *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, red. Fredrik Barth, Boston.
- Bauman, Zygmunt, 2001, *Tożsamość – jaka była, jest, i po co?*, [w:] *Wokół problemów tożsamości*, red. Aldona Jawłowska, Warszawa.
- Bokszański, Zbigniew, Piotrowski, Andrzej, Ziółkowski, Marek, 1977, *Socjologia języka*, Warszawa.
- Bourdieu, Pierre, 1977, *The economics of linguistic exchange*, „Social Science Information”, nr 16 (6).
- Bourdieu, Pierre, 2007, *Szkice teorii praktyki*, Kęty.
- Chałasiński, Józef, 1968, *Kultura i naród*, Warszawa.
- Chlebowczyk, Józef, 1983, *O prawie do bytu małych i młodych narodów*, Warszawa.
- Creswell, John W., 2013, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków.
- de Fréine, Seán, 1966, *The Great Silence*, Dublin.
- Fishman, Joshua A., 1991, *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon.
- Fishman, Joshua, 1996a, *Maintaining Languages: What Work? What Doesn't?*, [w:] *Stabilizing Indigenous Languages*, red. Gina Cantoni, Flagstaff.
- Fishman, Joshua, 1996b, *What Do You Lose When You Lose Your Language?*, [w:] *Stabilizing Indigenous Languages*, red. Gina Cantoni, Flagstaff.
- Fishman, Joshua A., 2001, *Why is it so Hard to Save a Threatened Language*, [w:] *Can Threatened Languages be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*, red. Joshua A. Fishman, Clevedon.
- Geertz, Clifford, 1973, *Interpretation of Culture. Selected Essays*, New York.
- Gibbs, Graham, 2011, *Analizowanie danych jakościowych*, Warszawa.
- Habermas, Jürgen, 1993, *Obywatelstwo a tożsamość narodowa*, Warszawa.
- Handke, Kwiryna, 2008, *Socjologia języka*, Warszawa.
- Hindley, Reg, 1990, *The death of the Irish language*, London.
- Inglis, Tom, 2008, *Global Ireland. Same Difference*, New York.
- Jawłowska, Aldona, 2001, *Tożsamość na sprzedaż*, [w:] *Wokół problemów tożsamości*, red. Aldona Jawłowska, Warszawa.
- Kvale, Steiner, 2012, *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa.
- Language in Sociocultural Change: Essays by Joshua A. Fishman, 1972*, selected and introduced by Anwar S. Dil, Stanford.
- Lee, John Joseph, 1991, *Ireland 1912–1985: Politics and Society*, Cambridge.
- Mackey, William Francis, 1977, *Irish Language Promotion: Potentials and Constraints*, red. Tomás Ó Domhnalláin, Dublin.
- Mathews, Gordon, 2005, *Supermarket kultury. Kultura globalna a tożsamość jednostki*, Warszawa.
- Naroll, Raoul, 1964, *On Ethnic Unit Classification*, „Current Anthropology”, t. 5, nr 4.

- Nettle, Daniel, Romaine, Suzanne, 2000, *Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages*, Cary, NC, USA.
- Nikitorowicz, Jerzy, 1995, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok.
- Nowicka, Ewa, 2007, *Świat człowieka – świat kultury*, Warszawa.
- Ó Béarra, Feargal, 2007, *Late Modern Irish and the Dynamics of Language Change and Language Death*, [w:] *The Celtic Languages in Contact*, red. Hildegard L.C. Tristram, Potsdam.
- Ó hÉallaithe, Donncha, 2004, *From Language Revival to Language Survival*, [w:] *Who needs Irish?*, red. Ciarán Mac Murchaidh, Dublin.
- Ó Riagáin, Pádraig, 1997, *Language Policy and Social Reproduction. Ireland 1893–1993*, Oxford.
- Share, Perry, Tovey, Hilary, Corcoran, Mary P., 2007, *A Sociology of Ireland*, wyd. 3, Dublin.
- Silverman, David, 2009, *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, Warszawa.
- Smith, Anthony D., 2007, *Nacjonalizm*, Warszawa.
- Spolsky, Bernard, 2004, *Language Policy*, Cambridge.
- Spolsky, Bernard, 2010, *Sociolinguistics*, Oxford.
- Taylor, Charles, 2001, *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*, Cambridge, Massachusetts.
- Titley, Alan, 2004, *How Did We Get Here From There?*, [w:] *Who needs Irish?*, red. Ciarán Mac Murchaidh, Dublin.
- Tovey, Hilary, Hannan, Damian, Abramson, Hal, 1989, *Why Irish? Language and Identity in Ireland Today*, Baile Átha Cliath.
- Walsh, Richard B., 1986, *The Death of the Irish Language*, [w:] *Milestones in Irish History*, red. Liam de Paor, Blackrock.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych.

Kultura celtycka

Począwszy od przygotowywania pracy magisterskiej (*Ośrodki kultu religijnego Celtów*) w Instytucie Religioznawstwa moje główne badania koncentrowały się na kulturze celtyckiej. Również praca doktorska (*Tradycja celtycka w życiu religijnym współczesnego społeczeństwa irlandzkiego*) dotyczyła tego obszaru, choć tym razem nie czasów starożytnych, a współczesnych. To właśnie z pracą doktorską związane są moje pierwsze badania terenowe w Irlandii, możliwe dzięki stypendiom TEMPUSa oraz Fundacji im. Stefana Batorego. Wtedy także, podczas studiów na uniwersytetach w Irlandii i Niemczech uczestniczyłam w kursach języków celtyckich: bretońskiego, irlandzkiego i walijskiego. Moje liczne publikacje przed, jak i po doktoracie, w tym dwie monografie (poz. 13 i 37 w Załączniku nr 3), dotyczą różnych aspektów szeroko pojmowanej kultury celtyckiej. Poruszam w nich zagadnienia związane z wierzeniami starożytnych Celtów, z ich kultem (np. poz. 8, 12, 16, 26, 28, 29 w Załączniku nr

3), ale także zajmuję się żywotnością tradycji celtyckiej we współczesnej Irlandii (poz. 14, 25, 30 w Załączniku nr 3). Monografia *Religie Celtów* (poz. 13 w Załączniku nr 3) początkowo miała mieć charakter popularny, jednak ostatecznie zostało to zmienione; uzyskała także recenzję wydawniczą napisaną przez prof. Jerzego Gąssowskiego. Proponując tę pozycję do publikacji, moim zamiarem było poszerzenie informacji dotyczących wierzeń starożytnych Celtów oraz ich śladów we współczesnym świecie o te, które nie są dostępne w języku polskim. Dlatego też korzystałam z materiałów pochodzących między innymi z najnowszych odkryć archeologicznych, toczących się dyskusji naukowych oraz z folkloru. Odkrycia archeologiczne odnoszą się głównie do miejsc kultu. Ostatni rozdział książki poświęciłam kultowi głowy – zagadnieniu, które wcześniej nie było opracowane. Nowością w literaturze polskiej jest również obszerny opis dotyczący prac prof. Garretta Olmsteda nad odtworzeniem struktury i funkcjonowania celtyckiego kalendarza z Coligny we Francji, który zamieściłam na początku rozdziału czwartego. Było to możliwe dzięki udostępnieniu mi przez Olmsteda materiałów z jego badań. Do Wstępu zakradło się niefortunne sformułowanie, iż „podana na końcu książki literatura zawiera jedynie wybrane pozycje”. Chciałam przez to powiedzieć, iż publikacji na temat wierzeń Celtów jest mnóstwo i nie sposób odwołać się tu do nich wszystkich. Należałoby napisać osobną „monografię” zawierającą jedynie ich wykaz.

Interesującym fenomenem jest odwoływanie się do tradycji celtyckiej irlandzkiego Kościoła katolickiego (poz. 24 w Załączniku nr 3), nawiązywanie do tzw. celtyckiej duchowości, do której sięgają również neopoganie i zwolennicy New Age (poz. 10, 19, 23 w Załączniku nr 3). Ta asymilacja celtyckich wierzeń i praktyk przez Kościół katolicki, ale także przez samych Irlandczyków doprowadziła do wytworzenia się ich specyficznej religijności, którą można określić mianem chrześcijaństwa celtyckiego (poz. 22 w Załączniku nr 3).

Tradycyjna katolicka religijność Irlandczyków często była porównywana do religijności Polaków. Ta pierwsza zaczęła przeżywać kryzys mniej więcej w latach 80. XX wieku, głównie z powodu skandali wewnątrz Kościoła w Irlandii. Jeden z nich był związany z prowadzonymi przez siostry zakonne tzw. „pralniami Magdalenek”. Stały się one głównym tematem filmu Petera Mullana pt. *Magdalene Laundries*. Film ten zainspirował mnie do przeprowadzenia w Irlandii w 2008 roku badań nad wpływem mediów na stosunek Irlandczyków do Kościoła katolickiego. Wyniki tych badań miałam zaprezentować na międzynarodowej konferencji w Teheranie, która została odwołana. Inne badania, które

narodziły się pod wpływem porównywania religijności Polaków i Irlandczyków oraz kryzysu wiary Irlandczyków, dotyczyły religijności polskich imigrantów w Irlandii widzianej z perspektywy Irlandczyków. Wielu z nich uważało, iż przykład polskiej religijności może mieć pozytywny wpływ na irlandzką (poz. 21 w Załączniku nr 3).

Elementem kultury celtyckiej niewątpliwie jest język celtycki. W przypadku Irlandii jest to język irlandzki, o czym traktuje moje główne osiągnięcie naukowe (także poz. 3 w Załączniku nr 3), o którym piszę w pierwszej części tego autoreferatu. Jednak obok irlandzkiego wciąż używanymi, czy to nieprzerwanie, czy to wskrzeszonymi, językami celtyckimi są: walijski, bretoński, szkocki gaelicki, mański gaelicki oraz kornicki (kornwalijski). Początkowo, kiedy zaczęła się krystalizować myśl napisania książki, swoim obszarem badań zamierzałam objąć wszystkie te języki. Chciałam przedstawić ich współczesną kondycję, zbadać, czy są obecne w życiu współczesnych społeczności, a jeśli tak, to w jaki sposób. Nawiązałam kontakty między innymi z następującymi osobami i instytucjami zajmującymi się promowaniem tych języków na terenach, gdzie są one używane: Zarządem ds. Języka Walijskiego (*Bwrdd Yr Iaith Gymraeg*) w Walii; Zarządem ds. Języka Bretońskiego (*Ofis ar Brezhoneg*) w Bretanii; Stowarzyszeniem ds. Gaelickiego (*Comunn na Gàidhlig*) w Szkocji; Urzędnikiem ds. Języka Mańskiego (*Yn Greinneyder*), Departamentem Edukacji oraz Centrum Studiów Mańskiego (*Centre for Manx Studies*) na Wyspie Man; Menedżer ds. Rozwoju Języka Kornickiego (*Soedhak rag Displetyans an Taves Kernewek*) z Partnerstwa ds. Języka Kornickiego (*Keskowethyans and Taves Kernewek*) oraz z Ruchem Przedszkolnym (*Movyans Skolyow Meythrin*) w Kornwalii. Jednak w miarę gromadzenia materiałów zdałam sobie sprawę z tego, że każdy z tych języków wymaga poświęcenia mu osobnej publikacji. Postanowiłam więc na początek zająć się językiem irlandzkim. Podsumowanie moich kilkuletnich badań nad językami celtyckimi zawarłam w artykule ujętym w poz. 17 w Załączniku nr 3. Rezultaty tych badań prezentowałam w University College Cork w trakcie jednego z moich pobytów w ramach „Wyjazdu nauczyciela akademickiego-stypendysty programu SOCRATES-ERASMUS” w 2008 roku. Zgromadzony materiał umożliwił mi również przygotowanie i prowadzenie kursu dotyczącego *Kulturotwórczej roli języków celtyckich*.

Języki mogą być głównym przedmiotem badań, ale także mogą stanowić kontekst do badań innych zjawisk kulturowych. Ja, na przykład, przez pryzmat języka irlandzkiego spojrzałam na wzajemne wpływy miasta i przyrody w Irlandii, dodatkowo w kontekście

procesów globalnych, co wyraża się w relacji: *Gaeltacht*–język irlandzki–przyroda–miasto–globalizacja (poz. 6 w Załączniku nr 3).

Zainteresowanie kulturą celtycką i Irlandią miało wpływ na moje zaangażowanie się w dofinansowany z programu Unii Europejskiej PEACE III projekt *The Thin End of the Wedge*, którego celem było przeciwdziałanie aktom agresji skierowanym przeciw imigrantom oraz zwalczanie przejawów rasizmu i sektarianizmu obecnego w społecznościach lojalistów głównie w Belfaście (poz. 4 w Załączniku nr 3). Byłam koordynatorem współpracy z Irlandią Północną ze strony Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Komparatystyka kulturoznawcza

Kultura celtycka nie jest jedynym obszarem moich badań. Należy ona do starożytnych kultur Europy, dlatego też uważam za wręcz konieczne osadzenie jej w kontekście innych kultur, które ukształtowały dzisiejszą Europę, i jestem przekonana, że nadal ją kształtują. Świadczy o tym odwoływanie się do dawnej tradycji nie tylko ruchów neopogańskich (poz. 7 w Załączniku nr 3), ale też uznawanie się za jej spadkobierców przez różne narody. Odwoływanie się do dawnej tradycji może być pośrednie lub bezpośrednie, świadome lub nieświadome. Przykładem pośredniego, najczęściej nieświadomego sięgania do dawnej tradycji są elementy przedchrześcijańskiej słowiańskiej kultury, które odnajdujemy w polskich obchodach Bożego Narodzenia, Wielkanocy, dożynek, czy też lokalnego święta Pucheroków (poz. 2, 5, 11, 15 w Załączniku nr 3). Dawne święta ludowe bywają także wykorzystywane do celów politycznych, ich przesłanie bywa zmanipulowane ideologicznie. Takim przykładem jest polskie święto dożynkowe wykorzystane do celów propagandowych przez komunistyczne władze Polski (poz. 9 w Załączniku nr 3).

W poszerzaniu mojej wiedzy dotyczącej żywotności dawnych tradycji niewątpliwie dużą rolę odgrywa członkostwo w SIEF (Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore), a zwłaszcza czynny udział w konferencjach organizowanych przez SIEF Working Group on the Ritual Year, które są swego rodzaju platformą do dzielenia się rezultatami badań prowadzonych nad różnymi kulturami. To dzięki nim mogę wzbogacać mój kurs z „Dawnych kultur Europy”, obejmujący następujące kultury: Traków, Scytów, Celtów, Słowian, Bałtów, Germanów, Ugrofinów i Basków. Początkowo, jeszcze jako doktorantka w Instytucie Religioznawstwa, prowadziłam wspólnie z dr Kazimierą Mikoś jej kurs „Religie

przedchrześcijańskiej Europy”. Stąd narodził się pomysł rozszerzenia kursu o inne, oprócz religii, elementy kultury. To ogromna erudycja i pasja dr Mikoś miały wpływ na moje zainteresowanie się dawnymi kulturami Europy.

Komparatystyka kulturowa jest tym obszarem nauki, który mnie fascynuje, bowiem posiada ogromny potencjał badawczy. Badania pokazują, że pomiędzy kulturami oraz tworzącymi je ludami, grupami etnicznymi więcej jest podobieństw (poz. 18 w Załączniku nr 3) aniżeli różnic, choć ludy te używają odmiennych środków wyrazu, na które w dużej mierze oddziałuje środowisko społeczno-geograficzne. Szczególnie interesuje mnie zagadnienie śmierci i związane z nią rytuały, zwyczaje, wierzenia. Od 2009 roku prowadzę seminarium (wcześniej proseminarium) *Oblicza śmierci w różnych kręgach kulturowych*, na którym wraz ze studentami sięgam do kultur ze wszystkich kontynentów.

Podobieństwa kulturowe można dostrzec badając zwyczaje oraz zmiany, jakie w nich zachodzą. Jednym z powszechnych zwyczajów jest świętowanie. To ono stało się głównym tematem zorganizowanej przeze mnie we wrześniu 2017 roku międzynarodowej interdyscyplinarnej konferencji pt. *Feast as a Mirror of Social and Cultural Changes*. Inspiracją do zorganizowania konferencji pod takim tytułem była dla mnie książka Kazimierza Żygulskiego *Święto i kultura* (1981), w której autor wskazuje na analizę święta jako „wyjątkowo cenny sposób badania przemian społecznych i przemian kulturowych”. Analiza ta pozwala na zidentyfikowanie tradycyjnych i nowych elementów, które istnieją obok siebie lub wręcz koegzystują. Celem konferencji było stworzenie platformy do wymiany rezultatów badań nad zmianami w świętowaniu. Pytaniami, jakie sobie postawiliśmy były: Jak daleko społeczeństwa współczesnego świata odeszły od pierwotnej idei obchodów święta, od pojmowania tradycji w ujęciu Eliadego czy Durkheima? Czy w dalszym ciągu istnieją tradycyjne, właśnie w tym pierwotnym znaczeniu, święta? Jeśli nie, dlaczego są nazywane „tradycyjnymi”? Jakie elementy uległy zmianie i dlaczego? Co ma największy wpływ na obchody świąt? Jakie są nowe czynniki wpływające na przebieg obchodów święta? Konferencja zgromadziła przedstawicieli 13 państw realizujących badania na 3 kontynentach. Obecnie prowadzę prace redakcyjne książki w języku angielskim, która będzie zawierać recenzowane artykuły bazujące na wygłoszonych na konferencji referatach. Planowane jest wydanie książki przez Cambridge Scholars Publishing.

Elementem, który nieodłącznie towarzyszy świętowaniu jest jedzenie. Trawestując wyżej przytoczone słowa Żygulskiego, równie dobrze można powiedzieć, że analiza jedzenia

stanowi wyjątkowo cenny sposób badania przemian społecznych i kulturowych. W związku z tym zagadnieniem prowadziłam następujące badania: w 2006 – dotyczące książek kucharskich znajdujących się w polskich bibliotekach; w 2014–2015 – dotyczące jarmarków oraz targów w Krakowie w kontekście ekologii i globalizacji oraz relacji wieś–miasto. Pierwsze z nich związane były z przygotowaniem wystąpienia na konferencję w Kuala Lumpur, na którą zostałam zaproszona przez Gourmand World Cookbook Awards. Rezultaty tych drugich zaprezentowałam na konferencji w Wilnie w 2015 roku. Wzorem konferencji ubiegłorocznej następną planuję zorganizować pt. *Food as a Mirror of Social and Cultural Changes*.

Komunikacja niewerbalna

W centrum moich zainteresowań kulturą jest człowiek – twórca kultury, która komunikuje (Leach 2010), i to na różne sposoby. Samo życie w grupie wymaga od człowieka komunikowania się na różnych poziomach, a komunikowanie to podporządkowane jest określonym regułom (Goffman 2012). Erving Goffman (2008) codzienne zachowanie człowieka, związane z jego samoprezentacją, porównuje do przedstawienia teatralnego, a kierujące tym reguły uważa za dramaturgiczne. Tak dawniej, jak i dziś, tak w wysoko rozwiniętym społeczeństwie, jak i w prymitywnym plemieniu, człowiek i kultura wysyłają codziennie niezliczone sygnały niewerbalne, a ich dostrzeżenie i prawidłowe odkodowanie jest często sprawą życia lub śmierci. Tak więc komunikacja niewerbalna, szczególnie mowa ciała i związane z nią emocje (cf. Ekman 2003; Ekman, Friesen 2003), uważam za istotne w moich badaniach kulturoznawczych. Jedne z nich dotyczyły emocji Polaków uzewnętrznionych bezpośrednio po wiadomości o katastrofie prezydenckiego samolotu lecącego na uroczystości w Smoleńsku. Rezultaty tych badań przedstawiłam w moim wystąpieniu: *The 10th of April 2010: an example of religious-political emotions displayed by Polish society*, na: *SIEF 10th international congress: People make places – ways of feeling the world*, zorganizowanym przez Center for Research in Anthropology na Universidade Nova de Lisboa w Portugalii w 2011 roku. Znaczenie emocji podkreślam także w badaniach nad językiem irlandzkim, o czym piszę w monografii przedstawionej w pierwszej części niniejszego autoreferatu.

Z mową ciała po raz pierwszy zetknęłam się w latach 1992–1993 na kursie *Nonverbale Kommunikation und Deutschunterricht*, prowadzonym przez prof. Otto Schobera, studiując na Universität Erlangen-Nürnberg w Niemczech. Od tego czasu rozwijam zainteresowania w tym obszarze. Początkowo prezentowałam wyniki moich badań na kursie *Psychologia ogólna*, jeszcze będąc doktorantką w Instytucie Religioznawstwa. Od 2005 roku prowadzę kurs *Mowa ciała, a Body language in practice* – od 2011 roku. Uczestnikami tego drugiego są głównie zagraniczni studenci z programu ERASMUS. To dzięki tym zajęciom mogę prowadzić moje badania komparatystyczne związane z międzykulturową komunikacją niewerbalną, ponieważ biorą w nich udział studenci reprezentujący kultury różnych krajów. Wynikami moich badań dotyczących roli komunikacji niewerbalnej w pracy nauczyciela, wykładowcy dzieliłam się podczas pobytu w University College Cork w ramach „Wjazdu nauczyciela akademickiego-stypendysty programu SOCRATES-ERASMUS” w 2008 roku.

Moje różne obszary zainteresowań łączy antropologiczne, kulturoznawcze podejście do badanych zjawisk, które chcę kontynuować. Jednocześnie chcę włączać w zakres moich badań inne obszary życia społecznego.

Bardziej szczegółowe dane dotyczące mojego dorobku i osiągnięć naukowych znajdują się w Załącznikach: 3 (31 publikacji po doktoracie w językach: polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim; wszystkie są recenzowane, oprócz haseł encyklopedycznych) i 4 (m.in. wystąpienia na 24 międzynarodowych i 7 krajowych konferencjach).

Literatura cytowana w punkcie 5 autoreferatu:

- Ekman, Paul, 2003, *Emotions Revealed*, New York.
Ekman, Paul, Friesen, Wallace. V., 2003, *Unmasking the Face*, Cambridge.
Goffman, Erving, 2008, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa.
Goffman, Erving, 2012, *Zachowanie w miejscach publicznych*, Warszawa.
Leach, Edmund, 2010, *Kultura i komunikowanie*, Warszawa.
Żygulski, Kazimierz, 1981, *Święto i kultura*, Warszawa.

Warszawa, 13.08.2018

